

TŘICET LET ČESKÉ PSYCHOLOGIE A JEJÍ DALŠÍ PERSPEKTIVY

J. Linhart

1. Stručný přehled historického vývoje

Československá psychologie se vyvíjí jako samostatný vědní obor v základním výzkumu teprve od roku 1945. Poučné je historické srovnání: po vzniku Československé republiky v r. 1918 se tehdejší psychologové opírali o nejrůznější cizí směry a věnovali se spíše dílčím speciálním výzkumům než zásadním otázkám; silně působil zejména vliv Krejčího pozitivismu a amerického pragmatismu; v Brně se projevovaly vlivy strukturalismu (tvarové psychologie). Vcelku probíhal vývoj psychologie v předválečné buržoasní republice živelně a byl podřízen individuálním dílčím zájmům. Naproti tomu po r.1945 nastal plánovitý rozvoj psychologických věd, který vychází z marxistického pojetí úlohy vědy v socialistické společnosti. I v rozvoji psychologie se uskutečňuje heslo Kl.Gottwalda, našeho prvního dělnického presidenta: "Socialismus potřebuje vědu ještě bohatší a ještě košatější, než byla dříve."

Po osvobození sovětskou armádou v r.1945 se psychologie předně rozvíjela v rámci velmi rozšířeného vysokého školství. Byly zřízeny první katedry psychologie, především na filosofických a pedagogických fakultách, a ustaveno studium psychologie jako povolání. Kromě vysokých škol se rozvinulo psychologické bádání v rezortních vědeckých ústavech a potom i v Československé akademii věd. Psychologický ústav ČSAV v Praze byl zřízen až v r.1967. Na Slovensku byla dřívější laboratoř osamostatněna v Ústav experimentálnej psychológie v r.1963; o rok později byl zřízen Výzkumný ústav pro psychológiu a ptopsychológiu dieťaťa. Předtím již byla pěstována psychologie

v rámci pedagogických ústavů. Od kateder se oddělily psychologické ústavy na některých filosofických fakultách. Vedle toho je psychologie zastoupena ve výzkumných a školicích ústavech jednotlivých ministerstev. Založení Československé akademie věd v r.1952 bylo nejvýznamnějším činem v dějinách vědy. Byly tím vytvořeny předpoklady pro rozvoj základního výzkumu s vybavením, jež odpovídá úrovni v nejvyspělejších státech. V akademii vyrostly mohutné ústavy, které se rychle rozvinuly a diferencovaly. V ústavech ČSAV jsou zastoupeny i obě výše zmíněná psychologická pracoviště.

Základní teoretickou orientací české a slovenské psychologie se stal marxismus-leninismus. V této ideové orientaci mělo velký význam seznamování se sovětskou psychologií. Dále se v časopise Sovětská věda, pedagogika psychologie /1951-55/, překlady učebnic a monografií S.L.Rubinštejna /Základy obecné psychologie, 1954/, A.N.Leonťjeva, A.A.Smirnova aj. Od všeobecného ideového působení v duchu marxismu-leninismu a od kritiky pedologie přešlo se vlivem sovětské konference a diskuse /r.1950/ o významu učení I.P.Pavlova k intenzivnímu laboratornímu výzkumu. O Pavlovovi psali předtím jen naši lékaři. Na základě teorie vyšší nervové činnosti byly v naší psychologii vytvořeny nové metody /např. orientačně pátrací metoda, metoda třídění znaků a pojmového učení aj./ O předmětu psychologie bylo diskutováno nejprve ve vztahu k vyšší nervové činnosti. Kolem r.1960 byl filosofy i psychology zdůrazněn jak význam biologického, spec. neurofyziologického základu, tak zásadní společenské podmíněnosti psychiky. Vedle působení sovětského pronikaly však vlivy jak americké psychologie s jejím pozitivisticko-pragmatickým behaviorismem, tak idealistických, fenomenologicky orientovaných směrů.

Celkově lze označit údobí od r.1945 až do r.1968, tj. až do období krizových let, jako první fázi vývoje psychologie v ČSSR.

Významnou úlohu v rozvoji psychologie a v jejím využití v socialistické praxi má státní plán výzkumu, v němž se postupně od r.1960 sjednocuje psychologické bádání. Přispívá k sjednocení teoretické koncepce psychologických výzkumů na marxistických základech. Nejvíce prospěl státní plán tam, kde se opíral o vybudování pracoviště a schopné koordinátory. V současné době jsou psychologické výzkumy důležitou součástí velkých mezioborových témat, která navazují na celostátní výzkumné programy.

Přes tyto celkové úspěchy však psychologie v ČSSR dosud nemůže plnit všechny úkoly, které na ni klade současný rozvoj socialistické společnosti a období vědeckotechnické revoluce. Na rozdíl od různých jiných vědních disciplin, zejména přírodovědeckých a některých společenskovedních oborů /např.historie a ekonomie/, nedošlo v minulém období k proporcionálnímu rozvoji psychologických věd.

Přitom v oblasti řízení socialistických výrobních organizací, při výchově naší mladé generace, při formování vědomí socialistického člověka a v péči o zdraví pracujících nestačí pouze přejímat již hotové psychologické poznatky, jejichž největší část byla až dosud získána v jiných sociálně ekonomických podmínkách západních zemí a zpracována jednostrannými /např. pozitivistickými, fenomenologickými/ metodologickými postupy a zobecněna v rámci nedialektických teoretických koncepcí. Proto se v SSSR a v dalších socialistických zemích podporuje rozvoj marxistické psychologie, která se zaměřuje na klíčové, společensky perspektivní problémy. Bez tohoto nutného přehodnocení není ani u nás možný úspěšný rozvoj psychologie. Na této cestě bylo podle slov J.Fojtíka /1974/ dosaženo pozitivních výsledků zejména při studiu učení člověka a v sociálně psychologické problematice.

Proti různým tezím, které se vyskytovaly již od šedesátých let a zejména v r.1968-9, že rozvoj psychologie je v socialismu brzděn a že marxistický výklad psychické činnosti je

příčinou stagnace ve srovnání s psychologií v západních zemích, můžeme postavit nikoliv pouze slovní argumenty, ale materiální fakta. Je totiž skutečností, kterou jsme výše doložili, že rozvoj československé psychologie nastal zejména v období výstavby socialismu v ČSSR. Psychologie se rozvíjela jak jsme ukázali, nejen v rámci Československé akademie věd, a v rámci vysokého školství, ale i v mnoha dalších institucích výzkumných, výrobních, zdravotnických, výchovných poradách apod. Psychologie začala být zastoupena i ve výzkumných a školicích ústavech jednotlivých ministerstev. Jde tu tedy o rozvoj, který svědčí o tom, že vedoucí orgány Komunistické strany Československa i vlády si plně uvědomují význam psychologie a její rozvoj podporují. Dnes u nás pracuje celkem asi 1200 psychologů.^{1/}

Současný stav však již neodpovídá potřebám socialistické společnosti. Předně je nutno hlouběji rozpracovat marxistickou koncepci všech psychologických disciplín /zejména obecné psychologie/ se zřetelem k sociální determinaci psychologických jevů a k jejich regulační funkci ve společenských vztazích. Přitom je nutno přihlížet k výraznému zvýšení požadavků naší společnosti na psychologii. Rozmanitost potřeb výroby, organizace, zdravotnictví, výchovy, stejně jako rostoucí specializace uvnitř samotné psychologie vedly k tomu, že psychologie dnes vystupuje jako celý komplex psychologických věd základního i aplikovaného charakteru. Důležité místo zde má sociální psychologie.

Vážným problémem je, že na aplikovaných pracovištích vládní velká roztráštěnost; jde většinou o menší skupiny psychologických pracovníků, kteří si svízelně vytvářejí podmínky pro plnění úkolů kladených různými resorty. Relativně nejlepší stav je v oblasti zdravotnické psychologické diagnostiky a terapie. Mnohem horší stav je přímo ve výrobě při řešení problémů personálních, kádrových, v diagnostice schopností,

^{1/} Ve srovnání s Polskem, kde působí přes 4000 psychologů, je tento vývoj disproporční. Podobně je tomu i ve srovnání s SSSR.

analýze řízení a struktury pracovních skupin; vůbec není rozvinuto závodní poradenství. Avšak ani ve výchovných institucích nejsou takové úkoly, jako je psychologická diagnostika, dlouhodobé řešení výchovných problémů, pomoc pedagogickým pracovníkům aj. řešeny uspokojivě. Rovněž materiálně technické vybavení výzkumných ústavů, kateder psychologie a dalších pracovišť není na žádoucí úrovni.

Cílevědomé řešení těchto otázek naší komunistickou stranou, která přímo řídí vývoj všech společenských věd, ukazuje cestu k překonání a řešení výše uvedených rozporů. Svědčí o tom významné usnesení předsednictva ÚV KSČ "Vývoj, současný stav a úkoly společenských věd."^{1/} Rozpracování těchto dokumentů je, jak soudíme, vstupem do druhé fáze vývoje psychologie v ČSSR. Vstup do této druhé fáze byl podmíněn překonáním reformismu v krizových letech 1968-9 a vytvořením nových podmínek pro tvůrčí vědeckou práci. Rozborem nových úkolů a podmínek v této druhé vývojové fázi naší psychologie se zabývá další kapitola.

2. Výhled rozvoje psychologie v ČSSR do roku 1990

Základní předností socialistické společnosti je to, že - na rozdíl od kapitalismu - odkrývá prakticky neomezené možnosti pro rozvoj a uplatnění tvořivé aktivity širokých mas pracujících. L. I. Brežněv na XXIV. sjezdu KSSS vyjádřil tuto myšlenku: "Máme před sebou světodějný úkol: organicky spojit vymoženosti vědeckotechnické revoluce s přednostmi socialistické hospodářské soustavy, šířeji rozvinout naše formy spo-

^{1/} Materiál byl uveřejněn v Nové myslí, 11, 1974, spolu s projevem tajemníka ÚV KSČ J. Fojtíka "Společenské vědy - významný nástroj v boji strany za vítězství komunistických idejí."

jení vědy s výrobou, které jsou vlastní socialismu." Rozvoj vědy a techniky je úzce spojen s řešením základních životních problémů pracujícího člověka, s životem dělnické třídy. "Strana jako politický vůdce dělnické třídy a pracujících, který má řídit tento proces," zdůraznil s.G.Husák, "musí být při poznávání a řešení úkolů na úrovni potřeb." Rozhodujícím činitelem v realizaci velkých úkolů, před nimiž stojíme, jsou - jak zdůrazňuje marxismus-leninismus - lidé, jejich tvůrčí schopnosti a uvědomělost. Společenské vědy, včetně ekonomie, psychologie, sociologie, musí více než dosud pomáhat při rozpracovávání a konkrétní realizaci těchto marxistických zásad.

Je historickým posláním dělnické třídy, že se spolu s pracujícími, marxisticky vzdělanou inteligencí staví do čela dalšího rozvoje socialismu. V současné etapě stojí před námi naléhavý úkol spojit vědeckotechnický rozvoj s přednostmi socialistického zřízení. Vědeckotechnický rozvoj v té neobyčejné šíři, kterou umožňuje socialistická společnost, nemůže být celospolečensky uskutečňován a rozvinut, pokud celá dělnická třída a všichni pracující lidé nepochopí jeho historický smysl, jeho dějinnou nutnost, a pokud jej nevezme za svůj vnitřní cíl a úkol. Zejména v této souvislosti bylo společenskými vědami dosud málo učiněno pro to, aby pracující pochopili světodějný smysl té základní skutečnosti, že v socialismu poprvé v historii získali možnost cílevědomě vytvářet podmínky své existence a systematicky využívali možností vědy.

Jak může psychologie přispět k tomu, aby vymoženosti tohoto pokroku byly stále více spojovány s přednostmi socialistické hospodářské soustavy a aby dělnická třída jako subjekt rozvoje socialistické společnosti pochopila realizaci vědeckotechnického rozvoje jako svůj vlastní cíl a úkol ?

Chceme-li, aby toto dějinné poslání pochopil a uvědoměle řešil všichni pracující lidé, který prací svých rukou každodenně zpředměťtuje výsledky vědy a techniky v konkrétní výrobky, je nutno hlouběji objasnit sám výrobní proces a jeho základní

složky. Podle Marxe to jsou : cílevědomá činnost /tj. samotná práce/, pracovní předmět, pracovní prostředky a výsledek práce.

Při řešení těchto otázek je nutno vycházet ze dvou hlavních zpětných závislostí. Předně je nesporné, že především vysoce kvalifikovaný člověk může vstřebat ve výrobě výsledky vědeckotechnického pokroku, zvyšovat produktivitu práce a napomáhat tak svému duševnímu rozvoji. Druhou zpětnou závislostí je to, že zrychlený vědeckotechnický pokrok vyžaduje jako základní a nezbytnou podmínku zvýšit úroveň řízení a plánování pracovních činností a výrobních procesů na všech pracovištích a ve všech socialistických organizacích. Ve všech socialistických zemích je tato otázka pokládána za jednu z prvořadých. Významnou pomoc zde přináší psychologicky a sociologicky zdůvodněná marxistická teorie lidské činnosti a formování osobnosti člověka.

V socialismu poprvé v historii lidstva se lidská práce stává činností kolektivů lidí, kteří nejsou utiskováni kapitalistickým systémem. Rodí se nové formy kolektivní práce, soutěžení a vynalézavosti. V závislosti na možnostech a podmínkách je nutno využít jak metod sociálního plánování pro rozvoj pracovních kolektivů, tak dalších sociálně psychologických metod, včetně sociálního učení, aktivačních metod apod. Zde má mimořádnou a dosud nedoceněnou úlohu učňovské a odborné školství, na němž do značné míry závisí to, jak rychle a efektivně výsledky zrychleného vědeckotechnického rozvoje proniknou do praxe a jakým způsobem bude mladá generace uskutečňovat socialistickou racionalizaci práce.

Nesmíme zapomínat, že úměrně s tím, jak se bude perspektivně řízení výrobních procesů skutečně stále více přesouvat k řídicím a ovládacím pultům, bude se současně měnit povaha práce v tvůrčí proces přípravy a programování těchto výrobně technologických procesů. Odpovídajícím způsobem porostou nároky na kvalifikaci a všestranný rozvoj jednotlivce.

Cílem a smyslem plánovitého rozvoje socialismu není iluze o seberealizaci, nýbrž marxistická koncepce vědecky zdůvodněného řízení činnosti lidí v socialistických organizacích, spoje-

ná s požadavkem všestranného rozvoje člověka, který si je vědom své odpovědnosti vůči společnosti.

Povaha těchto sociálních změn staví nové úkoly před psychologii v socialistické společnosti. Psychologické vědy jsou ve všech socialistických zemích pokládány za perspektivní vědní obory značného společensko-politického významu. Aplikace psychologických poznatků má široký dosah jak v celospolečenské, tak i ve výrobní praxi: příkladem je plánování a řízení socialistických organizací, rozvoj iniciativy a tvořivosti pracujících, sociální působení na utváření ideových postojů a na pracovní změny motivace, tvorba životního prostředí a socialistického způsobu života, socialistická výchova a vzdělávání dětí a dospělých, psychologická diagnostika lidských schopností, vlastností i duševních poruch apod. Teoretické poznatky psychologie tvoří důležitou složku marxistického světového názoru a jsou nepostradatelné i pro jiné vědní obory /biologii, fyziologii, pedagogiku, pro řízení socialistických organizací, kybernetiku, psychiatrii, teorii umělecké tvorby aj./.

Zrychlený vědeckotechnický rozvoj vyžaduje jako základní nezbytnou podmínku zvýšit úroveň řízení a plánování pracovních činností na všech pracovištích a ve všech socialistických organizacích a zároveň s tím zajistit všestranný rozvoj osobnosti socialistického člověka. Plánování a regulace činnosti lidí v socialistických organizacích je složitý a mnohostranný proces, který je řízen komunistickou stranou za aktivní a komplexní účasti příslušných vědních disciplín. Psychologie může novým formám řízení socialistických organizací a aktivní spoluúčasti lidí na rozvoji socialismu pomoci tím, že rozpracuje nové metody aktivního řízení, sociálního aktivního učení a rozvoje tvůrčích schopností lidí a formování jejich potřeb. To je též základní podmínkou toho, aby zrychlený vědeckotechnický rozvoj pronikal účinněji do pracovního procesu a do celé společenské praxe.

Pokud jde o kvalitu motivačního působení řídicích pra -

covníků na pracovní kolektivy, existují dnes již dosti rozsáhlé výzkumy problematiky motivace nejen v rovině badatelského, ale i aplikovaného výzkumu a racionalizátorské praxe. Stále více se ukazuje, že otázky motivace je nutno spojovat s rozvojem socialistické uvědomělosti. Výzkumy týkající se mezilidských vztahů na pracovištích, komunikace mezi pracovníky a pracovními kolektivy, problémů pracovní morálky, kázně, výkonnosti, pracovního uspokojení, autority řídicího systému, psychologických zdrojů fluktuace, problematiky psychické přípravy vedoucích pracovníků aj. by měly mít mnohem větší časový předstih, než tomu dosud je před potřebami naší praxe.

Řešení těchto otázek se napříště musí opírat o vědeckou analýzu. V ní má důležitou úlohu i psychologie, která může podstatně přispět i ke konstituování základů teorie socialistické kádrové a personální práce a k řešení otázek souvisejících s analýzou, prognostikou, plánováním a řízením sociálních procesů v naší společnosti i v jednotlivých ekonomických a správních socialistických organizacích. Otázky spojené se sociálním plánováním se musí opírat jak o sociologický, tak i o psychologický výzkum.

Pro realizaci vědeckotechnického rozvoje má značný význam psychologie práce, zejména psychologická analýza pracovních činností. Je nutné konkrétně objasnit, jaké požadavky klade pracovní funkce na vnímání, pozornost, paměť, rozlišování a myšlení, na odolnost vůči zátěžím apod. Analýza těchto vlastností člověka je nezbytnou podmínkou pro úspěšné výchovné utváření a pro to, aby lidé konkrétně věděli, jak lépe pracovat a v čem mohou zvyšovat svoji výkonnost. Je nutno objasnit povahu podmínek, které umožní růst kvality i množství a účelnosti odevzdávaného pracovního výkonu, rozvoj iniciativy a tvořivosti pracovníků i pracovních kolektivů, účinnější zapojení pracujících do řídicích procesů tak, aby socialistické soutěžení a nové formy socialistické práce přinášely pozitivní výsledky jak v ekonomické, tak i v ideologické oblasti. Jde především o problematiku lidského faktoru socialistických or-

organizací a socialistické výroby, o zákony a podmínky optimální výkonnosti člověka v různých životních a pracovních situacích, o psychologická hlediska komplexní socialistické racionalizace a automatizace výroby. V této spojitosti se musí řešit také otázky profesionální orientace dětí a mládeže a psychologické základy úspěšného provozování povolání, zvyšování a popřípadě změny kvalifikace.

Mladou generaci je třeba náležitě vybavit pro její příští závažné společenskohistorické úkoly. Z toho vyplynuly i některé úkoly, které pro pedagogickou a vývojovou psychologii uložilo červencové plénum ÚV KSČ /1973/ o rozvoji školního a výchovného systému.

Studium psychologických zákonitostí výchovy a vzdělávání socialistického člověka a podmínek jeho optimálního začleňování do života socialistické společnosti má určit úlohu člověka jako objektu a subjektu výchovně vzdělávacího působení, odhalit zákonitosti a normy psychického vývoje i učení, řešit otázky schopností a vývojových možností jedince. S tím souvisí i studium rozvoje tvořivosti a povahy heuristických procesů. V této souvislosti musí být pozornost věnována i poznání příčin selhání učebního a profesionálního výkonu a jeho prevenci. Ve spolupráci s marxistickou filosofií a pedagogikou studuje psychologie zákonitosti vývoje a výchovného utváření socialistického člověka. Vedle naléhavých otázek obecných - racionální rozvíjení schopností a nadání člověka, **formování** optimálních vlastností a všestranného rozvinutí osobnosti, ovlivňování vývoje hodnotových orientací u dorůstající - cích generací, prodlužování produktivního věku, vyrovnávání s civilizačními tlaky apod. - musí se marxistická psychologie zabývat řadou specifických problémů.

Nové vyspělé společenskoekonomické podmínky a cíle sociálního rozvoje předpokládají u jednotlivce i skupin změnu postoje ke skutečnosti, uvědomělost, aktivní vztah k celospo-

lečenským cílům a vyšší morální kvalitě. Teprve socialistické vztahy vytvářejí předpoklad pro pravý altruismus, uvědoměnou morálku, kázeň a socialistický humanismus vůbec. Změna motivačních charakteristik člověka je však procesem dlouhodobým, navazujícím na oblast primárních a sekundárních potřeb člověka, která se utváří a modifikuje už od raného dětství a je do značné míry ovlivněna sociálním učením, tedy i ideologií, postoji a hodnotovým zaměřením rodičů a vychovatelů. Teprve vědecká analýza podmínek psychické ontogeneze spolu s analýzou různých sociálních, materiálních i politických vlivů, které na vyvíjejícího se jedince působí, může vést k zaměření vývoje jedince a kolektivu žádoucím směrem. Tento úkol lze považovat pro socialistickou psychologii za jeden z prvořadých.

Při realizaci psychologické péče o člověka půjde, kromě řešení základních teoretických otázek, spojených s objasněním poruch psychické činnosti a mentální zátěže, o vypracování zásad prevence poruch a duševní hygieny, o vytvoření sítě psychologických služeb vhodné pro ČSSR a odpovídající potřebám vyspělé socialistické společnosti /dobudování poradenských služeb škole, rodině, prevence duševního zdraví a léčba jeho poruch aj./. V poslední době stoupá význam materialisticky orientované neuropsychologie /viz koncepce A.R.Luriji aj./, která poskytuje účinnou pomoc při obtížných nervových a psychických poruchách.

Plnění těchto úkolů se psychologie zároveň rozvíjí jako obor členěný na velký počet /zhruba 45/ speciálních disciplín. Tato diferenciací ovšem vyvolává nutnost hlouběji pracovat marxisticko-teoretická východiska psychologie a rozvíjet základní výzkum zejména v obecné, vývojové a sociální psychologii. To je též jednou z hlavních úloh státního plánu výzkumu.

3. Hlavní úkoly státního plánu výzkumu

Pokud jde o plán základního výzkumu, tu je nutno si uvědomit, že od vypracování koncepce úkolů páté pětiletky /tj. pro léta 1971 - 1975/ uplynulo již nejméně pět let a že mezitím došlo, jak jsme výše uvedli, k dalšímu zvyšování požadavků na výzkum jak z hlediska základního, tak z hlediska nových aplikačních potřeb a možností. Závažnost těchto nových úkolů je zdůvodněna a zdůrazněna v materiálu ÚV KSČ o vývoji společenských věd a v referátu s. J. Fojtíka /Nová mysl, 11, 1974/. V souvislosti s přípravou nového pětiletého plánu jsme provedli rozbor požadavků na psychologii z hlediska nových úkolů vytčených stranickými a státními orgány. Tento rozbor vychází z kolektivního posouzení tak, aby koncipování hlavních směrů nového státního plánu bylo co nejobektivnější a co nejefektivnější.

Především jsme zjistili, že řešení psychologických problémů je velmi roztříštěno. Je zahrnuto do plánu ekonomických, pedagogických, filosofických, zdravotnických aj. Z tohoto důvodu vyvstává naléhavý problém jak komplexnosti a mezioborovosti psychologických témat, tak jejich účelné integrace, jež by odstranila nežádoucí roztříštěnost. Tato roztříštěnost nejen snižuje efektivnost aplikačních možností, ale je zároveň příčinou toho, že se nedosti uspokojivě rozvíjí teorie a metodologie marxistické psychologie. Bylo proto stanoveno v dalším pětiletém plánu co nejvíce koncentrovat výzkumnou práci, zejména na základě spolupráce pracovišť ČSAV a příslušných kateder universit. S tím souvisí, že byly v rámci hlavního úkolu VIII-5 "Rozvoj člověka, jeho sociálního prostředí, psychického a kulturního života, tvořivých sil a aktivity v socialistické společnosti" stanoveny jen dva hlavní psychologické úkoly - jeden v českých zemích, druhý na Slovensku.

Snažili jsme se, aby prognóza dalšího vývoje psychologie, zejména státní plán na léta 1975-1980 byla vypracována co

nejobjektivněji. Z iniciativy Psychologického ústavu ČSAV v Praze se proto uspořádaly v r.1973 a 1974 konzultace představitelů psychologických pracovišť zemí RVHP. Z rozboru plyne, že hlavní síly psychologického výzkumu v Československu se mají dlouhodobě zaměřit na řešení psychologických zákonitostí činnosti a vývoje člověka a jeho aktivního působení na rozvoj socialistické společnosti, formování socialistického vědomí, mezilidských vztahů a sociální determinace socialistické osobnosti. Tyto výzkumy by se měly opírat jak o studium objektivních zákonitostí vývoje společnosti, tak i o výzkum materiálních zákonitostí činnosti lidského mozku, a to i z evolučního hlediska. V posledních letech došlo k určitému odklonu od fyziologie a biologie; je třeba zdůraznit, že psychologie, která se v dalších letech bude rychle rozvíjet, má naopak o rozvoj fyziologie a biologie živý zájem. Veškerou tematiku bude psychologie zpracovávat nadále interdisciplinárně / ve spolupráci s filosofi, sociology, ekonomy, pedagogy, fyziology, biology, kybernetiky, lékaři aj./. Na základě dosažených výsledků byly vytvořeny v tomto směru předpoklady, aby v oblasti psychologie činnosti a učení mohla pracoviště ČSAV plnit koordinační funkci v rámci RVHP.

Vypracování prognózy a koncepce státního plánu výzkumu vychází z již zmíněného předpokladu, že psychologické vědy jsou ve všech socialistických zemích pokládány za perspektivní vědní obory značného společensko-politického významu. Jejich teoretické poznatky tvoří důležitou složku marxistického světového názoru a jsou nepostradatelné i pro jiné vědní obory, jako je: pedagogika, věda pro výzkum mozku, věda o řízení socialistických organizací, kybernetika, robotika, psychiatrie, teorie umění a tvořivosti vůbec, ale také pro agitaci a propagandu, pro vědecky zdůvodněné a účinné působení na společenské vědomí. Aplikace psychologických poznatků má široký dosah nejen ve společenské, ale i ve výrobní praxi. Jde

tu o projektování a řízení systémů s lidským činitelem, o rozvoj iniciativy a tvořivosti pracujících, o sociální působení na utváření ideových postojů a na změny pracovní motivace, o tvorbu životního prostředí a socialistického způsobu života, o socialistickou výchovu, vzdělávání dětí i dospělých, o psychologickou diagnostiku lidských schopností, vlastností i duševních poruch, atd. Velké úkoly má také rozsáhlá oblast klinické psychologie, psychologie práce a lidských činností vůbec, i sociální psychologie.

Nároky základního výzkumu, stále se zvažující nároky aplikativního výzkumu i rutinní praxe vyžadují všestrannou metodologickou marxistickou průpravu. Dále pak osvojení základních poznatků matematiky, statistiky, fyziologie, sociologie, pedagogiky a dalších disciplín. To znamená zvýšit všeobecně úroveň přípravy vědeckých i rutinních pracovníků. K tomu přistupuje vysoká ideově politická náročnost na pracovníky ve společenských vědách. Výzkum se musí zabývat zároveň praktickou aplikací a metodou využití získaných poznatků v konkrétním životě socialistické společnosti.

Psychologové proto přivítali stranické usnesení o společenských vědách a jejich rozvoji. Z materiálu předsednictva ÚV KSČ "Vývoj, současný stav a úkoly společenských věd" vyplývá význam psychologických věd a důležitost jejich rozvoje pro další vývoj socialistické společnosti. Psychologické výzkumy budou zapojeny, jak jsme již uvedli, do jednoho ze šesti hlavních úkolů vytyčených předsednictvem naší strany; jde o úkol VIII-5, který zní: "Rozvoj člověka, jeho sociálního prostředí, jeho psychického a kulturního života, tvořivých sil a aktivity v socialistické společnosti." Psychologové mají za úkol rozpracovat otázky formování socialistického člověka, utváření jeho socialistického uvědomění a socialistického způsobu života. O cílech psychologického výzkumu se v uvedeném materiálu praví:

"Hlavní zaměření psychologického výzkumu musí vycházet ze studia postavení člověka, jeho aktivní úlohy, kterou má jako uvědomělý tvůrce nové společnosti. Základní výzkum v psychologii je třeba orientovat na tyto hlavní směry:

na studium základních metodologických a ideových problémů marxistické psychologie a na důslednou kritiku buržoasních psychologických škol; v našich podmínkách je zvláště důležité překonávat různé formy behaviorismu, antropologického existencialismu, freudismu apod., jehož vliv se dosud odráží v celé oblasti psychologie;

na studium zákonitostí činnosti člověka a vývoje psychiky lidské osobnosti v socialistické společnosti s důrazem na utváření vědeckého světového názoru, socialistické etiky a socialistického uvědomění vůbec;

na studium sociálních faktorů utváření psychiky člověka, na zkoumání motivací jeho jednání a podmínek utváření jeho aktivního, uvědomělého přístupu k životu a práci;

na zkoumání problematiky psychologických aspektů organizace práce a vztahů, jež se vytvářejí mezi jedincem a výrobními kolektivy a společenskými institucemi, na podmínky optimální výkonnosti člověka v různých pracovních a životních situacích;

na řešení psychologických otázek spojených s přípravou dětí a mládeže pro výběr povolání."

V navrženém stěžejním úkolu VIII-5 a ve dvou hlavních psychologických úkolech je třeba provést základní přestavbu ve smyslu závěrů stranických dokumentů a z hlediska zvýšení stranickosti, efektivnosti a vnitřní koordinace prací v československé psychologii. Promyšlená koordinace v jednotném stěžejním úkolu VIII-5 je nejen podmínkou pro úspěšnou mezinárodní spolupráci v RVHP, nýbrž i pro efektivní využití zahraničních výsledků. Zároveň vede k účelné redukci, k odstranění roztržitosti a k omezení individualistické živelnosti.

Řešení těchto otázek si vyžádá promyšlenou kádrovou práci a hledání rezerv. V psychologii je na kádrovém úseku situace obtížná. Určité rezervy pro výzkum jsou dosud v koordinaci činnosti ČSAV s katedrami a pracovišti vysokých škol, další, byť nepříliš početné rezervy, jsou v terenních pracovištích. V Praze se snažíme vhodnou koordinací mezi Psychologickým ústavem ČSAV a mezi pražskou katedrou zvýšit jak efektivnost základního výzkumu, tak i aplikační možnosti. Pro zlepšení styku s praxí zřizujeme v PsÚ oddělení aplikované psychologie. Opíráme se přitom o zkušenosti meziresortního střediska pro aplikovanou psychologii práce při katedře psychologie FF UK. Obdobná meziresortní střediska by měla perspektivně vzniknout i pro oblast klinickou a výchovnou.

Z těchto hledisek vycházejí i naše náměty ke koncepci výuky předmětů z oboru psychologie na vysokých školách. Z konstatování, že psychologie patří mezi rychle se rozvíjející vědní obory, plyne nutnost věnovat prvořadou a systematickou pozornost jak obsahové stránce výuky, tak její ideově teoretické i metodologické základně. Zároveň je nezbytné, aby počet studentů psychologie byl proporcionálně zvýšen. Vysokoškolské studium nemůže postihnout detailní poznatky systému psychologických disciplín v celé její šíři. Proto je nutno klást prvořadý důraz na úroveň hlavních přednášek, seminářů a cvičení z oblasti obecné a vývojové psychologie, psychofyziologie a sociální psychologie jakožto profilujících základních disciplín a dále na základní vstupy do psychologie práce a řízení, pedagogické psychologie a zdravotnické psychologie, jež jsou základními oblastmi aplikačními. Přitom je nutno průběžně sledovat mezioborové souvislosti tak, aby nedocházelo ke zbytečnému překrývání. Základním cílem je, aby v psychologii, podobně jako v ostatních společenských vědách, pracovali marxisticky vzdělaní pracovníci; tento požadavek nutně vyplývá ze zákonitostí vývoje socialismu v naší zemi.

Nároky základního výzkumu i stále se zvyšující nároky aplikačního výzkumu i rutinní praxe vyžadují všestrannou metodologickou marxistickou průpravu a osvojení základních poznatků matematiky, statistiky, fyziologie, sociologie, pedagogiky a dalších disciplín. V druhé polovině studia bude nutné hlouběji než dosud orientovat diplomové práce na ta témata, která jsou perspektivní buď z hlediska rozvoje oboru, nebo z hlediska aplikačních potřeb. Protože tyto úkoly nejsou řešitelné pouze stávajícím počtem pedagogických pracovníků, je nutno v první řadě posílit výuková centra dalšími kmenovými pracovníky.

Dále je nutno, mimo jiné i s ohledem na přípravu diplomových prací, postgraduálních kursů a styku s praxí vůbec, promyslet nově způsob, jak budou studenti psychologie získávat první praktické zkušenosti. Nově se mají budovat zvláštní výuková střediska při vybraných závodech, výchovných a zdravotnických zařízeních. V tomto směru lze využít zkušeností lékařských klinik při výchově studentů medicíny. Pozornost je nutno věnovat též výuce psychologie na středních školách.

4. Vztah psychologie a ideologie

Velmi důležitou otázkou, kterou je třeba postupně promyslet a rozvinout, je jednota vědy a marxistické ideologie. Psychologie se nemůže vyhnout ideologickému boji, nemůže jí být lhostejná efektivnost marxisticko-leninské propagandy.

Ve svém referátu s.J.Fojtík /Nová mysl, 11, 1974/ uvedl, že ve společenských vědách jde o "dovršení jejich vnitřního přerodu". Jde o to, "aby společenské vědy byly jednotnou marxisticko-leninskou frontou, pevnou a spolehlivou oporou komunistické strany, vysoce kvalifikovaným teoretickým zázemím strany, aby napomáhaly straně v jejím vpravdě historickém revolučním zápase, který v čele dělnické třídy a všech pracujících mas

vede za vítězství komunistických idejí." Aby požadavek komunistické stranickosti ve vědě nezůstal jen heslem, je třeba jej spojit s "důsledným osvojením marxisticko-leninské metodologie v každé společenskovědní disciplíně". Dále s.Fojtík zdůraznil potřebu dosažení předstihu ve společenských vědách před potřebami praxe. Neméně důležitý je, jak podtrhl, přechod od ideové defenzívy k ideové ofenzívě.

Ve svém vystoupení se s.Fojtík zabýval přímo i psychologíí. Uvedl, že pro psychologii se otevírá významná perspektiva. Její podíl na rozpracovávání a zobecňování jednotlivých poznatků o člověku naší společnosti, na všestranném formování osobnosti socialistické společnosti, utváření a rozvíjení fyzických a duchovních sil člověka, se nepochybně bude zvyšovat. V této vědní oblasti, v níž již dnes existuje okolo 45 speciálních samostatných disciplín podle zaměření výzkumu a praktické aplikace, jako je např. obecná, vývojová, sociální, pedagogická, lékařská, průmyslová psychologie atd., "je důležité rozhodně překonávat pozůstatky i současné vlivy různých koncepcí, jež jsou cizí marxismu-leninismu a zavádějí práci psychologů do slepých uliček, neplodných spekulací či omezeného popisného empirismu. Dopršení principiální kritiky metodologických základů psychologie je nezbytným předpokladem jejího zdravého rozvoje v nejbližších letech". /Nová mysl, 11, 1974, 1563-6/. Celý rozvoj společenských věd, včetně psychologie, je proto třeba zaměřit ke konkrétním potřebám naší socialistické společnosti, k potřebám její další výstavby.

V současné době není možno v psychologii řešit otázku jednoty vědy a ideologie, aniž vyjasníme, jak překonat dosud ještě mnohdy existující defenzivní postoj a jak přejít k vyšší ideologické aktivitě. Jde tu o sepětí teorie a propagandy, jejíž význam rovněž zdůraznil ve svém vystoupení s.Fojtík /Nová mysl, 11, 1974/.

Přechod od defenzívy k ideologické ofenzívě má svou kvantitativní i kvalitativní stránku. Z kvantitativního hlediska

jde o rozšíření počtu článků, statí, rozhlasových a televizních přednášek, vhodně vybraných překladů apod. Kvalitativní přístup je sice náročnější, ale zároveň je efektivnější. Jde zejména o vypracování původních teoretických prací, které marxisticky nově zpracují a zvládnou nové vědní oblasti a teoreticky zobecní nová výzkumná data. Vzhledem k tomu, že v psychologii vznikají a rychle se rozvíjejí nová odvětví, je vypracování takovýchto teoretických prací zvláště aktuální. Zvláště nezbytné je rozpracování metodologických studií objasňujících využití principů a zákonů materialistické dialektiky v psychologii; takovýchto prací je však citelný nedostatek. Základní práce tohoto druhu jsou důležité nejen pro nás a pro země RVHP, ale i pro západní pokrokové vědecké pracovníky a pro rozvojové země.

V takto pojatých syntetických pracech je možno překonat zejména přežívající buržoázní metodologii a ideologii jako ucelený pojmový systém, který je např. rozpracován v pozitivismu, strukturalismu, filosofické antropologii, behaviorismu, fenomenologii apod. Jako příklad je možno uvést pozitivistické pojetí vývoje člověka, jeho činnosti a poznávání. Hlavním projevem pozitivismu je současný nebehaviorismus; jeho redukcionistické pojetí plně vyhovuje technokratickým způsobům řízení v kapitalistické společnosti a západnímu manažérství. Obecně lze říci, že ve vědní oblasti, která se zabývá vývojem člověka, jsou dvě teoretické linie: první linie vede od Hegela, Marxe, Engelse k Leninovi, druhá linie jde od Locka přes empirismus a pozitivismus až k pragmatismu, behaviorismu a personalismu. Zatímco první linie vyústuje v dialektikomaterialistické pojetí vývoje člověka a jeho činnosti, jak ji odůvodnili zejména Marx, Engels a Lenin, vede druhá linie k deformaci pojetí vztahů mezi člověkem a jeho prostředím, mezi činností a poznáváním; projevem této deformace je pragmatický operacionismus, utilitaristický technokratismus a fenomenologický subjektivismus. Teoretické řešení otázek má základní význam pro teorii a praxi

řízení v naší společnosti.

V této souvislosti nelze opomenout další speciální oblast, která se týká psychologických základů ideologické práce. Jde tu o tak závažné otázky, jako je psychologicky zdůvodněné výchovné a propagandistické působení na člověka, jako je zvýšení efektivnosti působení našeho tisku, rozhlasu, televize apod. I v této otázce je nutno pružně hledat cesty, jak prostřednictvím psychologických výzkumů pomoci našemu tisku, rozhlasu a televizi. Na Západě vycházejí četné práce, které se týkají problematiky přesvědčování, psychologického působení na vztahy mezi lidmi v závodech, pracovních kolektivů apod. Z těchto hledisek je nutno věnovat zvýšenou pozornost tomu, jak psát a informovat v našem tisku a rozhlase tak, aby to hluboce zapůsobilo na vědomí občanů socialistické společnosti. Jde zejména o to, aby osvojování marxismu-leninismu neustrnulo na pouhých vnějších znalostech, ale aby vyústilo v hluboké komunistické přesvědčení. I v této oblasti, která přímo působí na formování vědomí lidí, je nutno mnohé podstatně zlepšit.

Výchova a formování našich lidí je, jak to řekl generální tajemník ÚV KSČ G. Husák, "stále názornějším dokladem socialistické demokracie v praxi. Základním výsledkem rozvoje ideologické práce strany, boje proti buržoazním a maloměšťáckým názorům, proti pravicovému oportunismu a revisionismu je skutečnost, že ve všech oblastech společenského života zesílil vliv idejí marxismu-leninismu. Došlo k významnému pozitivnímu posunu a upevnění morálních hodnot socialismu ve vědomí lidí."

Tento základní ideový směr je třeba neustále posilovat. Psychologie k tomu může v řadě otázek podstatně přispět.

Československá psychologie chce v duchu marxismu-leninismu intenzivně pomáhat při řešení výše uvedených úkolů a přispět tím k realizaci usnesení XIV. sjezdu Komunistické strany československa. V tom spatřuje svůj hlavní přínos k dalšímu budování socialismu a komunismu v naší zemi.